

Agresivno ponašanje djece u predškolskoj dobi

Šagadin, Katrina

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:615697>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-22**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI
STUDIJ**

**KATRINA ŠAGADIN
ZAVRŠNI RAD**

**AGRESIVNO PONAŠANJE DJECE U
PREDŠKOLSKOJ DOBI**

Petrinja, listopad 2016.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ
(Petrinja)

PREDMET: Problemi u ponašanju djece

ZAVRŠNI RAD

Ime i prezime pristupnika: Katrina Šagadin

TEMA ZAVRŠNOG RADA: Agresivno ponašanje djece u
predškolskoj dobi

MENTOR: Marina Đuranović

Petrinja, listopad 2016.

SADRŽAJ

SAŽETAK	1
SUMMARY	2
UVOD	3
1. AGRESIVNOST	5
1.1 Podtipovi agresivnosti.....	5
1.2 Razvoj agresivnosti.....	6
2. OPIS I KLASIFIKACIJA AGRESIVNOSTI	8
2.1 Poremećaj ophođenja prema DSM-IV kriterijima.....	8
2.2 Poremećaj s prkošenjem i suprotstavljanjem prema DSM-IV kriterijima.....	8
2.3 Poremećaj ophođenja prema MKB-10 kriterijima.....	9
2.4 Metode istraživanja i dijagnostika.....	9
3. UZROCI AGRESIVNOSTI	11
3.1 Utjecaj nasilnih crtanih filmova na dječje ponašanje.....	12
3.2 Spolne razlike u agresivnosti.....	13
4. AGRESIVNOST U DJEČJEM VRTIĆU	15
4.1 Uzroci agresivnosti u dječjem vrtiću.....	15
4.2 Odglumljena agresivnost u dječjoj igri.....	16
4.3 Socijalni poredak djece u skupini.....	17
4.4 Skupna agresivnost.....	18
4.5 Kompromis iz dječje perspektive.....	18
5. DJEČJE AGRESIVNO PONAŠANJE U KONTEKSTU RATA	20
5.1 Utjecaj rata na djecu.....	20
5.1.1 Posttraumatski stresni poremećaj kod djece u ratu.....	20
5.1.2 Anksioznost, strahovi i depresivnost.....	21
5.1.3 Utjecaj rata na dječje agresivno i prosocijalno ponašanje.....	22
5.2 Rat i obitelj.....	22
6. PREVENCIJA I POMOĆ	24
6.1 Programi prevencije agresivnog ponašanja.....	24
6.2 Što roditelji mogu učiniti ukoliko im je dijete agresivno.....	25
6.3 Trening s agresivnom djecom.....	25
6.3.1 Postupak i ciljevi terapije.....	25
6.3.2 Teorije učenja kao osnova terapijskog djelovanja.....	26

6.3.3 Individualni trening.....	27
6.3.4 Grupni trening.....	28
6.3.5 Savjetovanje roditelja i obitelji.....	28
ZAKLJUČAK.....	29
LITERATURA.....	30

SAŽETAK

U današnje vrijeme ljudi postaju svjesniji da agresivnost kod djece postaje sve veći problem i sukladno tome posvećuju joj više pažnje. Provedena su mnoga istraživanja koja nam nastoje objasniti uzroke nastanka agresivnog ponašanja i pomoći u svladavanju tih problema. Osnovna podjela uzroka je na biološke, psihičke i socijalne faktore pri čemu su biološki faktori odgovorni za rani razvoj agresivnosti, a njen daljnji razvoj određen je psihosocijalnim faktorima. Agresivnost dijelimo na nekoliko podtipova, ovisno o jačini simptoma i načinu na koji se takvo ponašanje iskazuje. Ti podtipovi će biti detaljnije opisani u nastavku. Važno je napomenuti da je agresivno ponašanje (u određenoj mjeri) normalno i često se pojavljuje. Mala djeca u svojim prvim konfliktima razvijaju i uče socijalne strategije pomoću kojih se mogu izboriti za svoja prava i rješavati socijalne konflikte. Djeca kod kojih su uočena odstupanja od normalnog ponašanja prolaze različita istraživanja u svrhu postavljanja što preciznije dijagnoze. Ta istraživanja obuhvaćaju intervju (s djetetom, ali i s roditeljima zasebno), prikupljanje informacija o djetetu iz različitih izvora, promatranje ponašanja u prirodnom okružju i projekтивne metode koje od djeteta zahtijevaju ispunjavanje nestrukturiranih zadataka. S obzirom da djeca velik dio vremena provode u vrtiću, odgajatelji se svakodnevno susreću s dječjim konfliktima i agresivnošću te iz prve ruke svjedoče napadima. Sukladno tome, u ovome radu poseban dio posvećen je obradi te teme. U posljednje vrijeme sve se više istražuje utjecaj rata na djecu zbog neprilika kojima su pogođene mnoge države. Ispituju se promjene u njihovom ponašanju, ali i njihova otpornost na ratna zbivanja i traume koje su prolazili. S ciljem da im se pomogne, ovo postaje sve češća tema današnjih istraživača. Posljednje poglavlje posvećeno je prevenciji i pomoći djeci s poremećajem u ponašanju. Što prije se kod djeteta ustanovi problem, veće su šanse da liječenje uspije. Sukladno tome, postoje programi prevencije agresivnog ponašanja, ali i treninzi za djecu kojima je već dijagnosticiran neki oblik poremećaja u ponašanju.

Ključne riječi: agresivnost, djeca, roditelj, odgajatelj

SUMMARY

Nowadays, people become more aware that aggression in children is a growing problem and accordingly devote more attention to it. Many studies have been conducted which are trying to explain the causes of aggressive behavior and help overcome these problems. The basic distribution of the cause is to biological, psychological and social factors whereby the biological factors are responsible for the early development of aggression, and its further development is determined by psychosocial factors. Aggressiveness is divided into several subtypes, depending on the severity of symptoms and the way this behavior is expressed. These subtypes will be described below. It is important to note that the aggressive behavior is (to some extent) normal and often appears. In their first conflicts small children develop and learn social strategies on how they can fight for their rights and resolve social conflicts. Children, whose deviations from normal behavior is observed, go through various researches to get a more precise diagnosis. These researches include interviews (with the child, and the parents separately), gathering information about the child from various sources, observing the behavior in the natural environment and through exercises which require the child fulfilling unstructured tasks. As children spend much of their time in kindergarten, educators are faced daily with children's conflicts and aggressions, and are first-hand witnesses to attacks. Accordingly, in this paper, a special section is devoted to this topic. Since many countries have been affected by war the impact on children's behavior has recently been examined more closely. The changes in their behavior are examined, but also their resistance to war and past trauma. With the aim of helping them, this is becoming a more common topic of researchers today. The last chapter is dedicated to children with behavioral disorders and their prevention and help. The sooner a problem is recognized in a child, the better the chances that a treatment succeeds. According to this, there are programs for the prevention of aggressive behavior, but also trainings for children who have already been diagnosed with some form of behavioral disorders.

Key words: aggressiveness, children, parent, educator

UVOD

Jedan od najčešćih problema kod djece predškolske dobi je agresivno ponašanje. Smatra se da je takvo ponašanje način za traženje pomoći kod čak 50% djece, kojima je potrebna dodatna stručna pomoć. Agresivnim ponašanjem se smatra ono ponašanje kojemu je namjera nekome ili nečemu nanijeti štetu, neugodu, povredu ili pod svaku cijenu nametati vlastite ideje ili aktivnosti. To je teško i neugodno ponašanje koje, u dugoročnom smislu, ne donosi ugodu ni zadovoljstvo okolini, pa tako ni samom djetetu. Uobičajeno je razlikovati verbalnu agresivnost (vikanje, psovanje, vrijeđanje, omalovažavanje) od fizičke agresivnosti (udaranje, čupanje, grebanje). Smatra se da se sklonost agresivnom ponašanju počinje stabilizirati već u ranom djetinjstvu (između druge i četvrte godine). Samom razvoju i podržavanju agresivnosti doprinose vršnjaci, obiteljska atmosfera i uvjeti u kojima dijete živi, uže i šire socijalno okruženje te biološki faktori. Velik utjecaj imaju zapravo sami roditelji ukoliko su neuspješni i nedosljedni u odgoju, emocionalno odbacuju dijete, često se koriste kaznama i zabranama u odgoju te žive na način koji u djetetu izaziva osjećaj nesigurnosti. Vrlo je važno da odrasli nauče zadržati kontrolu nad sobom i situacijom, bez obzira na teškoće, jer jedino tako se može pomoći bespomoćnom, nervoznom i agresivnom djetetu. (Nastavni zavod za javno zdravstvo, www.zzjzpgz.hr). Odrasli su dužni naučiti dijete kako je osjećaj ljutnje prirodan i da je u redu naljutiti se, a nakon toga potrebno je naučiti dijete na koji način može upravljati svojom ljutnjom i prihvatljivo ju usmjeriti. Bitno je objasniti djetetu da je ljutnja prihvatljiva, ali agresivno ponašanje nije. Kako bi se uspješno nosili s djetetovom ljutnjom, potrebno je otkriti što dijete točno osjeća i koji su razlozi njegovih postupaka. Dobro je ponuditi prihvatljive načine iskazivanja ljutnje (npr. što bismo mi učinili u određenoj situaciji), usmjeriti ga i odrediti pravila ponašanja umjesto da ga kažnjavamo i govorimo mu što ne smije raditi. (www.roda.hr). Psiholozi smatraju da agresivne osobe imaju niži prag tolerancije na frustraciju, one odgovaraju napadom čak i na manje smetnje i sprječavanja u svome naumu, koja dolaze iz okoline. Također, takve osobe teže uče kako se pravilno nositi sa svojim ponašanjem i „zakočiti“ ga. Istraživanja su pokazala da se agresivnost neke osobe tokom godina gotovo i ne mijenja. Tako već kod djeteta možemo predvidjeti kakva će biti osoba za 30 godina što se tiče agresivnog i antisocijalnog ponašanja. To nam govori da biološki uzroci igraju veliku ulogu u razvoju agresivnosti, a oni se tumače

hormonima, urođenim temperamentom i mehanizmima dominacije. Bitno je napomenuti da se agresivno ponašanje i uči. Količina agresije koju dijete opaža u okolini, odnosima među roditeljima, filmovima i među drugom djecom znatno će utjecati na to koliko će ono koristiti agresivne postupke za rješavanje problema. Neki su psiholozi prije smatrali da poticanje djece na agresivnu igru pomaže djetetu izbaciti osjećaj frustracije i bijesa te su predlagali roditeljima korištenje tih metoda. U kasnijim istraživanjima se pokazalo da je agresivno ponašanje čak povećalo agresiju i da često iskaljivanje ljutnje čini ljude još ljućima. Prema drugim istraživanjima pokazalo se da ljutnja može smanjiti napetost samo ako imamo kontrolu nad njom. Agresivno ponašanje koje se kod djece pojavljuje u prihvatljivoj mjeri možemo smatrati „normalnim“ jer kroz sukobe s drugima djeca uče kako se mogu ponašati i koje ponašanje im omogućuje snalaženje s drugom djecom i odraslima. (Živković, 2006).

1. AGRESIVNOST

1.1 Podtipovi agresivnosti

Autori Essau i Conradt (2006) u svojoj knjizi „Agresivnost u djece i mladeži“ navode da možemo razlikovati nekoliko vrsta agresivnog ponašanja. U svakodnevnom životu najuočljivija je otvorena agresivnost koja se smatra kao otvoreni čin sukobljavanja povezan s fizičkim nasiljem. Primjer su fizički obračuni, maltretiranje drugih i zlouporaba oružja. Otvoreno agresivnu djecu se opisuje kao borce koji u konfliktima reagiraju razdražljivije, negativnije i osjetljivije za razliku od djece koja pokazuju prikriveno agresivno ponašanje. Iako se pokazalo da su dječaci skloniji fizičkim obračunima, to ne umanjuje činjenicu da se takvo ponašanje pojavljuje i kod djevojčica. S nastupanjem mladenačke dobi smanjuje se i učestalost fizičkih obračunavanja te se može reći da su u tom periodu dječaci i djevojčice podjednako agresivni.

Za razliku od otvorene agresivnosti, prikrivenu agresivnost karakteriziraju postupci koji se događaju potajno s namjerom da se za njih ne sazna. Primjeri su krađe, podmetanje požara, bježanje iz škole i bježanje od kuće. Djeca prikrivenog antisocijalnog ponašanja manje su društvena i često se ne mogu osloniti na članove svojih obitelji i dobiti potporu te zbog toga razvijaju različite strahove. Istraživanja su pokazala da roditelji djece koja krađu teško uspostavljaju kontrolu nad njima i ne uspijevaju ih držati pod nadzorom u mjeri u kojoj bi trebali.

Reaktivnom agresivnosti se smatra agresivno djelo koje je reakcija na neki vanjski podražaj koji može biti stvaran ili ga dijete takvim doživi. Dijete nije sposobno primjereno obraditi socijalne informacije i ima slabo razvijenu sposobnost usmjerenja ponašanja. Iz tog razloga dijete osjeća strah da će biti povrijeđeno ako samo ne odreagira agresivno i tu dolazi do konflikta. Ta su djeca nepovjerljiva i oprezna u interakciji s okolinom, iskazuju veliku potrebu za osvetom te zbog toga imaju problema sa stvaranjem prijateljstava s drugom djecom. Smatra se da se reaktivna agresivnost javlja kao posljedica grubih mjera odgoja od strane roditelja, tjelesnog zlostavljanja, socijalnih problema i nestabilnih odnosa unutar obitelji.

Suprotno reaktivnoj agresivnosti, proaktivna agresivnost je namjerno ponašanje koje dijete koristi kako bi postiglo neki cilj ili dominiralo nad drugim djetetom. Djeca koja pokazuju taj oblik ponašanja često su mirna i samouvjereni te smatraju da se agresija isplati zbog opipljivih prednosti koje donosi.

Relacijska agresivnost je ponašanje koje nanosi štetu drugima zbog uništavanja prijateljstva, veza, pripadnosti skupini, ili se takvim uništenjem prijeti. Drugim riječima, agresor će se pobrinuti da neko dijete bude isključeno iz skupine prijatelja ili će se time prijetiti. Takav oblik agresivnosti češće se javlja kod djevojčica nego kod dječaka i kod njih nanosi više štete jer je uz taj oblik ponašanja teško održati bliska prijateljstva koja za djevojčice imaju visoku vrijednost. Rani početak relacijske agresivnosti pojačava osjećaje očajja, a moguće je da ih čak izaziva. Zbog toga se usamljena ili neprihvaćena djeca osjećaju bolje nakon što uzrokuju isključivanje druge djece jer smatraju da su se na taj način osvetili.

Instrumentalna i neprijateljska agresivnost mogu se preklapati, što je glavni problem tih dvaju podtipova. Instrumentalna agresivnost pruža agresoru nagrade ili prednosti povezane s neugodom žrtve i smanjuje se s dobi, dok je neprijateljska agresivnost u starijoj dobi u porastu. Njen glavni cilj je nanijeti žrtvi bol ili štetu. (Essau i Conradt, 2006).

1.2 Razvoj agresivnosti

Autori Essau i Conradt (2006) u svojoj knjizi navode da je dječje agresivno ponašanje normalno i često se pojavljuje. Tako se primjerice u jednom istraživanju pokazalo da se kod djece u dobi od 12 do 18 mjeseci gotovo polovinu socijalnih interakcija može smatrati konfliktima.

„U tim ranim međuljudskim konfliktima mala djeca razvijaju i uče učinkovite socijalne strategije pomoću kojih se mogu izboriti za svoja prava i rješavati socijalne konflikte. Oni pritom uče važne lekcije koje im pomažu da se poslije aktivno kreću u širem socijalnom okružju.“ (Essau i Conradt, 2006, str. 22)

Teoretski, djeca dojenačke dobi još ne mogu očitovati agresivnost s obzirom da kognitivno nisu u stanju nekome namjerno nanijeti štetu. Između drugog i sedmog mjeseca se pojavljuju reakcije bijesa koje izaziva tjelesna neugoda, želja za pažnjom ili rutinske aktivnosti poput vršenja nužde, hranjenja ili odlaska na spavanje. Agresivno ponašanje se počinje pokazivati krajem prve godine koje kao posljedicu ima oduzimanje igračaka drugoj djeci.

Što se tiče ranog i srednjeg djetinjstva, rezultati jednog istraživanja pokazuju da napadaji bijesa dosežu vrhunac u dobi od tri i pol godine i u tom periodu raste tendencija reagiranja na napad. Između treće i pete godine djeca razvijaju sposobnost samoregulacije te se s time smanjuje fizička agresivnost. S porastom djetetove sposobnosti odustajanja od svađe, smanjuje se fizička agresivnost i otvoreno antisocijalno ponašanje (npr. neposlušnost). Tijekom odrastanja djeca su sposobna razlikovati namjernu od slučajno učinjene štete. Također, agresivnost se sve više izražava simbolički i verbalno jer govor omogućuje djeci verbaliziranje bijesa.

S obzirom da su agresivni postupci dio odrastanja, od velike je važnosti razlikovati „normalnu“ agresivnost od „abnormalne“. Primjerice, fizički obračuni su vrlo česti kod djece predškolske dobi i to možemo ubrojiti pod „normalnu“ agresivnost, ali podmetanje vatre ili mučenje životinja smatramo „abnormalnom“. (Essau i Conradt, 2006).

2. OPIS I KLASIFIKACIJA AGRESIVNOSTI

2.1 Poremećaj ophođenja prema DSM-IV kriterijima

Mnoga djeca s poremećajima socijalnog ponašanja žale se na učestale poteškoće kod kuće, u školi i u zajedništvu s drugima za koje krive druge osobe i tvrde da su se osobe od autoriteta prema njima ponašale nepravedno. Takva djeca imaju nizak prag tolerancije na frustracije, lako ih je izazvati, skloni su napadajima bijesa i često se ponašaju bezobzirno i impulzivno. Moć i kontrola su središnja tema djece s poremećajem ophođenja te oni često manipuliraju drugima kako bi zadovoljili vlastite potrebe. Simptomi se najčešće pojavljuju u okružjima kao što su kuća, vrtić i/ili susjedstvo, a dijele se na agresivno ophođenje prema ljudima i životinjama, uništavanje imovine, prijevara ili krađa i ozbiljno kršenje pravila. Možemo razlikovati osobe s blagim, umjerenim i teškim oblikom poremećaja ophođenja. Blagi poremećaj uključuje manje probleme u ponašanju koji uzrokuju malu štetu (npr. laganje i dugo ostajanje vani bez dopuštenja). Umjereni oblik karakterizira veći broj problema koji imaju jači utjecaj na druge osobe. Djeca s tim oblikom često prijete ili zastrašuju druge i namjerno uništavaju tuđu imovinu. Teški oblik poremećaja ophođenja, između ostalog, uključuje i fizičku okrutnost prema ljudima i namjerno podmetanje požara s namjerom uzrokovanja ozbiljne štete. (Essau i Conradt, 2006).

2.2 Poremećaj s prkošenjem i suprotstavljanjem prema DSM-IV kriterijima

Poremećaj s prkošenjem i suprotstavljanjem obilježen je negativističkim, neprijateljskim i prkosnim ponašanjem prema osobama koje predstavljaju autoritet. Djeca s tim poremećajem često se svađaju s odraslima i izražavaju trajni otpor, odbijaju slijediti upute i u velikoj mjeri im nedostaje spremnost na kompromis. Još neke od karakteristika djece s tim poremećajem su namjerno ometanje drugih ljudi, često okrivljuju druge za vlastite pogreške ili loše ponašanje, brzo se uzrujaju i osjetljivi su na postupke drugih te su često zlobni i osvetoljubivi.

2.3 Poremećaj ophođenja prema MKB-10 kriterijima

Za razliku od DSM-IV u MKB-10 poremećaj ophođenja se smatra lakšom varijantom, više kao podtip tog poremećaja nego kao zasebna dijagnoza. Liste simptoma se preklapaju, ali se razlikuju po stupnju težine. MKB-10 navodi i kombinirani poremećaj ophođenja i emocija koji kao rezultat ima poremećaj ophođenja s depresivnim poremećajem ili neki drugi miješani poremećaj socijalnog ponašanja i emocija. (Essau i Conradt, 2006).

2.4 Metode istraživanja i dijagnostika

Glavni cilj metoda istraživanja je procjena prisutnosti određenih oblika ponašanja, određivanje stupnja težine simptoma, razvrstavanje problema prema dijagnostičkim kategorijama, planiranje istraživanja u svrhu proširenja spoznaja o određenom poremećaju i kontrola učinkovitosti nekog oblika liječenja. U istraživanju je važno obuhvatiti mnoge aspekte dječjeg ponašanja i njegovog psihosocijalnog okruženja kao što su roditelji i obitelj, socijalni odnosi i odnosi s vršnjacima te čimbenici koji se odnose na okruženje. Oslanjanje na samo jedan izvor informacija može stvoriti krivu sliku o djetetu i neki oblici ponašanja bi ostali neotkriveni.

Klinički intervju je najčešće prvi kontakt između kliničara i djeteta te njegovih roditelja i omogućuje kliničaru prikupljanje informacija o ponašanju koje treba liječiti. Na osnovi tih informacija se osmišljava i provodi intervencija. Nestrukturirani intervju najčešće se provodi u kliničkom okruženju i započinje objašnjenjem svrhe intervjuja i procesa istraživanja. Kliničar sam određuje kako će formulirati pitanja koja postavlja i kako će zapisivati i interpretirati rezultate. To mu pomaže pri uspostavljanju stabilnog odnosa sa sugovornikom.

U svrhu izbjegavanja iskrivljenja do kojeg može doći prilikom nestrukturiranog intervjuja, razvijeni su strukturirani intervjui. Oni obuhvaćaju standardizirana pitanja koja pokrivaju kriterije za simptome poremećaja socijalnog ponašanja i druge

psihičke smetnje. Takvi intervjui omogućavaju da svako dijete bude ispitano na jednak i sustavan način.

Skale procjene omogućuju prikupljanje informacija o problemima ponašanja iz različitih izvora. Mnoge skale obuhvaćaju verzije za roditelje, dijete i učitelje, što omogućuje da se ustanovi prisutnost određenih simptoma. One obuhvaćaju samo ograničene informacije o početku i trajanju simptoma, što nije dovoljno za postavljanje dijagnoze.

Promatranje ponašanja je vrlo učinkovita metoda istraživanja jer omogućuje opažanje ponašanja u prirodnom okruženju. Na taj način se mogu uočiti čimbenici koji uzrokuju, održavaju ili potiču određeno ponašanje. Nedostatak ove metode je to što nije moguće istodobno promatrati različite oblike ponašanja ili različite situacije, također, dijete koje biva promatrano možda na činjenicu da ga se promatra reagira atipičnim ponašanjem.

U svrhu određivanja stupnja težine i procjenu razine prikladnog djelovanja, koriste se mjerni instrumenti za psihosocijalne teškoće. Zatim slijede projektivne metode koje zahtijevaju od djeteta ispunjavanje nestrukturiranih zadataka. Pretpostavlja se da se iz načina na koji dijete opaža mogu izvesti zaključci o načinu njegova psihičkog funkcioniranja. Djetetu se daju zadaci poput crtanja, dopunjavanja rečenica i opisivanja nedefiniranih objekata iz kojih sposobni kliničari mogu izvući korisne informacije o motivaciji, percepciji i djetetovim konfliktima. Međutim, pouzdanost i valjanost tih postupaka često se dovode u pitanje.

Kako bi se dobila jasna i produktivna predodžba slučaja potrebno je povezati informacije prikupljene iz različitih metoda i različito postavljenih situacija. (Essau i Conradt, 2006).

3. UZROCI AGRESIVNOSTI

Kod uzroka agresivnog ponašanja ili nasilja često više faktora igra ulogu. Kada se istražuju organski uzroci ispituju se određena područja mozga kako bi se pronašli mogući uzročnici agresije jer se time želi isključiti organska smetnja. U današnje vrijeme liječnici često ne pronalaze jasna upozorenja na organsku smetnju mozga, ali dijagnosticiraju „minimalnu cerebralnu disfunkciju“ i preporučuju liječenje lijekovima. Sami lijekovi nemaju smisla ukoliko se istovremeno ne tretiraju uzroci koji postoje u socijalnoj okolini u kojoj dijete živi jer lijekovi mogu poduprijeti socijalnu i terapijsku pomoć obitelji – ali je ne mogu nadomjestiti. (Rumpf, 2006).

Osnivač psihoanalize Sigmund Freud promatra agresiju kao komponentu seksualnog nagona, kao rezultat nagona smrti ili kao reakciju na osjete nelagode. Posebno se gleda individualna životna priča i zaboravljena ili potisnuta iskustva iz ranog djetinjstva. (Rumpf, 2006).

Drugi smatraju da je agresija posljedica socijalnog učenja. U ophođenju s roditeljima, braćom i sestrama te s prijateljima učimo sve socijalne načine ponašanja i preuzimamo ih u određenoj mjeri. Ponašanja koja je dijete naučilo u obiteljskom okruženju, primjenjivat će i u interakciji s okolinom. Zato je bitno naučiti dijete na koji način se može ophoditi s osjećajima kao što su ljutnja, frustracija i agresija. (Rumpf, 2006)

Uzroke agresivnog ponašanja možemo podijeliti na biološke, psihičke i socijalne faktore. Rani razvoj agresije određen je biološkim (ili čak genetskim) faktorima, dok je njen daljnji razvoj određen pretežno psihosocijalnim faktorima. (Petermann i Petermann, 2010).

Biološki faktori se objašnjavaju kao poremećaji funkcija djetetova središnjeg živčanog sustava koji su uvjetovani komplikacijama u trudnoći i pri porođaju. Zloupotreba štetnih sredstava (cigarete, alkohol, droge) u trudnoći izaziva cijeli niz oštećenja koji, između ostaloga, loše utječu na razvoj mozga i mogu promijeniti način učenja djeteta i loše utjecati na socijalni razvoj.

Kao jedan od najvažnijih psihičkih faktora navodi se težak temperament. On ima učinak na sposobnost samoregulacije, ometanje pažnje, emocionalnu reaktivnost i motoričku aktivnost djeteta. Kao ostale psihičke faktore možemo navesti nedovoljnu kontrolu impulsa i regulaciju emocija, iskrivljenu socijalno-kognitivnu obradu informacija te nedovoljnu sposobnost uživanja.

Socijalni faktori odnose se najviše na obiteljske utjecaje na nastanak agresivnog ponašanja. Prema rezultatima jednog istraživanja, u obiteljima s agresivnom djecom utvrđeno je da se pravila u obitelji ne izgovaraju i ne poštuju, roditelji nemaju informaciju o tome što rade njihova djeca, ne osnažuju svoju djecu ili barem to ne rade dosljedno te također unutar obitelji ne postoji sposobnost da se govori o problemima i da se oni riješe. Smatra se da su ovo četiri faktora koja upućuju na zapušteno odgojno ponašanje roditelja. (Petermann i Petermann, 2010)

3.1 Utjecaj nasilnih crtanih filmova na dječje ponašanje

Skupina istraživača na Sveučilištu u Washingtonu provela je istraživanje na koji način i u kojoj mjeri nasilni crtani filmovi utječu na dječje ponašanje. U istraživanju je sudjelovalo više od 500 obitelji s djecom od tri do pet godina starosti. Prosječno gledanje crtanih filmova bilo je 4h dnevno, a obitelji su nasumično podijeljene u kontrolnu i eksperimentalnu skupinu. (www.psychologytoday.com).

Djeca iz kontrolne skupine nastavila su gledati uobičajene crtane filmove, koji su sadržavali dosta nasilja, poput „Scooby Doo“. Djeca iz eksperimentalne skupine gledala su edukativne crtiće koji imaju utjecaj na razvoj socijalnih vještina, poput „Dora istražuje“. Obitelji su morale pristati da će se pridržavati zadanih crtanih filmova sljedećih šest mjeseci te nakon godinu dana obaviti kontrolu kako bi se ustvrdile promjene.

Sve obitelji su imali posjete od strane istraživača kroz taj period te su roditelji morali ispunjavati upitnik o dječjem ponašanju, originalnog naziva „Social Competence and Behavioral Evaluation tool“. U tom upitniku roditelji su morali odgovarati na pitanja kako bi potvrdili manifestiraju li njihova djeca određena ponašanja poput guranja,

deranja, maltretiranja i uništavanja stvari. Pozitivna ponašanja su se također pratila, poput dijeljenja, suradnje, pokazivanja altruizma i prosocijalnog ponašanja.

Rezultati su bili upečatljivi, iako ne previše iznenađujući. Djeca koja su gledala nenasilne crtane filmove pokazala su se društvenija od djece iz kontrolne skupine, koja su pokazivala rane znakove agresivnosti. U sljedećih šest mjeseci, mnogo roditelja se vratilo starim navikama i dopuštalo djeci gledanje nasilnih crtića što je rezultiralo porastom agresivnog ponašanja kod djece. Djeca koja su nastavila gledati nenasilne crtiće češće su pokazivala pozitivna ponašanja.

Djeca uče gledajući i slušajući, poistovjećuju se s likovima koje gledaju bez obzira na činjenicu da su to animirani i nestvarni likovi. Mala djeca nisu sposobna u potpunosti shvatiti verbalne poruke koje prenose likovi, ali zato imitiraju ono što vide. Ukoliko djeca vide da se problem rješava nasiljem, to se ukorijeni u njihovim glavama i postaje odgovor na neki stvarni problem s kojim se susretnu. Djeca puno toga mogu naučiti iz medijskog sadržaja, zato je važno dobro procijeniti što je prikladno za njih, a što nije. (www.psychologytoday.com)

3.2 Spolne razlike u agresivnosti

Već je dobro poznata činjenica da su muškarci agresivniji od žena i to na svim dobnim uzrastima, iako u prve dvije-tri godine života te razlike nisu jače izražene. Smatra se da su dječaci ne samo fizički nego i verbalno agresivniji od djevojčica te češće primjenjuju instrumentalnu agresiju. (Keresteš, 2002).

Razlog vezan za te razlike leži u zajedničkom djelovanju bioloških i socijalnih činitelja. Kao jedan od važnih bioloških činitelja ističe se uloga muških spolnih hormona koji pripadnike muškog spola čini sklonijima agresivnom reagiranju u situacijama koje izazivaju agresivno ponašanje. Također, ulogu ima i tjelesna snaga koja doprinosi većoj spremnosti dječaka da reagiraju agresivno u određenim situacijama. Osim bioloških činitelja, navodi se i razlika u socijalizaciji dječaka i djevojčica. Već od najranije dobi djeca uče o pojmu spola i kategorijama „muško“ i „žensko“ te usvajaju spolni identitet. Sukladno tome dijete uči o spolno prikladnim i

neprikladnim oblicima ponašanja. Prema nekim teorijama, roditelji i druge djetetu bliske osobe, različito se ponašaju prema dječacima i djevojčicama te imaju drugačija očekivanja od njih. Kod djevojčica se već od najranije dobi agresivno ponašanje ne odobrava i obeshrabruje, a potiče se prosocijalno ponašanje.

Roditelji imaju tendenciju primjenjivati različite disciplinske i odgojne postupke ovisno o spolu djeteta i na temelju toga možemo zaključiti da je roditeljsko ponašanje prema djetetu povezano s dječjim ponašanjem i razvojem. (Keresteš, 2002).

Slika 1, Spolne razlike u agresivnosti

4. AGRESIVNOST U DJEČJEM VRTIĆU

Govoreći o agresivnosti u dječjem vrtiću mislimo na svađe, galame, psovanje, vrijeđanje, provokacije, udarce, ugrize, povlačenja za kosu, otimanje i uništavanje igračaka, ismijavanje i zadirkivanje, osvete, prijetnje i mučenje. Agresivno ponašanje kod male djece uvijek znači ili obranu nečega ili borbu za nešto.

U vrtiću dijete stječe iskustvo s vršnjacima te će se sasvim sigurno suočiti s agresivnošću bez obzira na iskustvo koje je steklo u obitelji. Može ju vidjeti kod drugih ili je pak usmjerena prema njemu. Promatrajući druge, ali i vlastitim iskustvom, dijete uči u kojim situacijama je poželjno reagirati agresivno kako bi postigao željeni cilj. Neka istraživanja pokazuju da tri do četiri puta tijekom jednog sata problemi u vrtiću izazivaju agresivnost koja traje vrlo kratko, otprilike 24 sekunde.

4.1 Uzroci agresivnosti u dječjem vrtiću

Agresivnost uvijek ima uzrok i nikada se ne javlja kao „grom iz vedra neba“. S obzirom da djeca u vrtiću provode velik dio dana zajedno, posve je normalno da će se tokom njihove interakcije javljati sukobi. Postoje brojni uzroci koji mogu potaknuti dijete na agresivno ponašanje, stoga ćemo navesti neke od njih. (Haug-Schnabel, 1997).

Najčešći napadi se događaju zbog podjele igračaka. U centru građenja neko dijete se igra sa autićem ali mu ga drugo dijete oduzme. Zbog bijesa je ono sad spremno udariti te možemo reći da se ovdje radi o agresivnosti utemeljenoj na obrani.

Jedno dijete je divljalo i na grub način je potisnuto u kut od strane druge djece. Kako je osjetilo strah, panično je počelo udarati dijete koje mu je bilo najbliže. Tu je riječ o paničnoj agresivnosti.

Djeca reagiraju agresivno i kako bi zaštitila svoje interese. Primjer: Djeca koja su divljala, ometala su intenzivnu igru dvoje djece, kojoj su svojom nepažnjom srušili

sve što su sagradili. Zbog toga je dijete koje se igralo osjetilo frustraciju jer nije uspjelo dovršiti ono što si je zamislilo u glavi pa je nasrnulo na „krivca“.

Uzrok se ne mora uvijek nalaziti u vrtiću, nekad ga djeca „donesu“ od doma. Primjerice, dijete je doma osjetilo da se njegova mama prema njemu ponaša loše i nepravedno i to je automatski odredilo njegov dan u vrtiću. Taj bijes je kuhao u djetetu i dovoljna je bila sitnica da ga izbací iz takta i odreagira agresivno.

Još jedan od uzroka je odgoj koji postavlja preuske okvire i granice i ne tolerira proturječne i ljutnju. Takvim odgojem dijete zapravo uči da su razočaranje i bijes „zločesti“ osjećaji koji se ne smiju iskazati jer će uslijediti kazna. U takvoj djeci se osjećaj nemoći sve više pojačava i agresivnost izbija u trenutku kada to nitko ne očekuje i kada nema „konkretnog razloga“ za nju.

4.2 Odglumljena agresivnost u dječjoj igri

Odglumljena agresivnost je tipičan način ponašanja u zajedničkoj igri djece i mladih. Djeca koja sudjeluju u igri znaju da se nemaju razloga uplašiti i da neće biti povrijeđena. Želeći odglumiti sukob, djeca se međusobno napadaju, proganjaju, brane ili bježe jedno od drugoga. Takvu igru rijetko kad vidimo neposredno nakon dolaska djece u vrtić, kao i poslije pauze za ručak jer se najčešće pojavljuje nakon što prođe vrijeme privikavanja na događanja u skupini i prije nego se pokažu znakovi umora. (Haug-Schnabel, 1997).

Mnogo je znakova koji ukazuju na to da se radi samo o igri. Igra najčešće započinje pozivom „dođi, borit ćemo se!“ uz prikladno skakutanje na jednom mjestu i šakama kao u boksu. Djeca se tijekom borbe smiju i kontakt među suparnicima je gotovo nježan jer koče svoju tjelesnu snagu da bi se izbjegle ozljede. Prihvaćaju se verbalni signali poput „Au!“, „Ne tako jako!“, ali i pauze za odmor tokom koje se najčešće dogovara nastavak igre. Akcije koje bi mogle izazvati ozljede se samo nagovještavaju ili izgovaraju kao „tekst scenarija“ („Tada će se moja strijela zabiti u tebe i oboriti te na tlo!“). Odglumljena agresivnost nije karakteristična samo za djecu iste dobne skupine, nego i za djecu različite dobi i tjelesne snage. (Haug-Schnabel, 1997).

Ovakva igra u nekim slučajevima može prerasti u sukob, stoga je potrebno znati kada se umiješati. Čim jedno od djece više ne želi sudjelovati jer nema više volje za to ili se boji, potrebna je mala intervencija. Također i kada se pojave elementi prave borbe, a djeca se više ne smiju, ne govore i ne usklađuju svoje pokrete ili kad ne prihvaćaju signale da jedna strana želi prekinuti igru.

4.3 Socijalni poredak djece u skupini

Borba za čelno mjesto je normalni, sastavni dio internih odnosa u skupini, stoga socijalni poredak nastaje preko rezultata sukoba između pojedine djece. Provocirajući neko dijete za bolji položaj, ono upoznaje snagu svakog partnera u skupini tako što ga uspoređuje sa samim sobom. Na taj način dijete uči i pravilno procijeniti svoj vlastiti položaj. Tu se ne radi samo o borbi jer se natjecanje odvija na različitim razinama, stoga „snaga“ ne mora biti samo snaga mišića. Osobine koje se traže kod „vođa“, odnosno djece koja uživaju ugled i koju se cijeni, su bogatstvo ideja, inicijativa, spremnost na sudjelovanje u igri, smisao za pravdu i sposobnost nametanja vlastitog mišljenja. Izboreno mjesto djeci ne omogućuje odmaranje, nego baš naprotiv, moraju se uvijek iznova dokazivati jer ostali članovi skupine spremno čekaju da se uspnu na ljestvici hijerarhije. (Haug-Schnabel, 1997).

Djeca koja uživaju visoki položaj nikad nisu najagresivnija djeca u skupini, ona su rado glasna ali rijetko napadaju. Ta su djeca izrazito darovita na nekom području, mogu se dobro uživjeti u druge i pokazuju veliku toleranciju prema frustracijama. Njihov autoritet počiva na utjecaju i omiljenosti što se učvršćuje pouzdanim, prijateljskim vezama. Takva djeca smiruju sukobe i brinu se za pravdu, a ostala djeca im se dive i oponašaju ih kako bi stekla njihovo priznanje.

4.4 Skupna agresivnost

Mnogo smo puta tijekom povijesti ljudskog roda mogli primijetiti da u strašnim situacijama pojedinci reaguju agresivno, ali ne samo kako bi zaštitili sebe nego i pripadnike svoje skupine. Neprijateljstvo prijete skupinama koje se razlikuju po izgledu ili po stavovima. Agresivno raspoloženje se u trenutku širi od čovjeka do čovjeka i tu onda nastaje veliki problem. Takve situacije nisu značajne samo za svjetsku politiku, nego ih vidimo i u svakodnevnicima dječjeg vrtića. (Haug-Schnabel, 1997).

Sljedeći primjer nam najbolje pokazuje skupnu agresivnost u vrtiću. Jedna skupina djece napada drugu skupinu jer im ta druga skupina želi oduzeti „njihov“ pješčanik, „njihovu“ podlogu za građenje i „njihovu“ igru. Situacija tu postaje napeta. Promatrajući vođu napadačke skupine možemo primijetiti da on više gleda u članove svoje skupine, a rjeđe u protivnike. To je zato jer je za provođenje napada najvažnije postići solidarnost s pripadnicima svoje skupine, što je važnije od napadačkih signala koji se odašilju prema neprijatelju. Na drugoj strani vidimo kako njihov predvodnik ne prestaje gledati u napadače, a svoju ugroženu skupinu puno rjeđe gleda. Po ovome možemo zaključiti da je promatranje neprijatelja radi samoobrane važnije od pogleda koji bi nas informirao o članovima vlastite skupine. (Haug-Schnabel, 1997).

Kod skupne agresivnosti uvijek je potrebno umiješati se prije nego stvari krenu opasnim putem. Najučinkovitije rješenje je slamanje solidarnosti među napadačima. Dovoljno je animirati jedno ili dvoje djece i upozoriti ih na neispravnost i nepravednost samog povoda i fronta napadača će se raspasti. Napadači mijenjaju svoje planove kad se ugrozi solidarnost pristaša jer im za agresivna djela treba osiguranje zaleđa, ali i pažnja i aplauz gomile.

4.5 Kompromis iz dječje perspektive

Postoje tri načina na koja rješavamo postojeći problem. Prvi način je uz pomoć agresivnosti, no taj nastojimo izbjeći. Drugi način je da se podčinimo i popustimo.

Razlozi popuštanja mogu biti na temelju uvida koji nam govori da se plan ne može ostvariti, iz straha od neuspjeha ili zbog prijetućih posljedica. Ova strategija može samo ponekad biti primjerena, ali ukoliko se često njome služimo, nastati će osjećaj da se problemi nikada neće moći riješiti u vlastitu korist. Treći način je smirivanje, odnosno pokušaj da se smire uzbuđeni duhovi i pronađe izlaz. Ovaj postupak mogu odabrati sami suparnici, ali i djeca koja nisu izravno uključena u sukob i to na način da smire situaciju i predlože rješenja koja bi bila prihvatljiva za suparnike. (Haug-Schnabel, 1997).

Djeca predškolske dobi nisu u stanju sama pronaći kompromisno rješenje. Ona nisu u stanju razmisliti o problemu i bez emocija potražiti zadovoljavajuće rješenje koje možda i neće svima odgovarati. Istraživanja su pokazala da ovdje nije riječ o tome da djeci nedostaje sposobnost za sklapanje kompromisa, nego da dječji kompromisi izgledaju drugačije nego što odrasli očekuju, stoga ih ni ne prepoznaju kao kompromise. Djeca se koriste strategijom „Što ću ja dobiti za to?“ i to začuđujuće dobro funkcionira kod njih. Njima nije cilj rješavanje postojećeg sukoba, nego mogućnost da se utječe na drugo dijete. Stoga dječji kompromisi često izgledaju ovako: „Učinit ću to, ako mi ti nešto daš!“. (Haug-Schnabel, 1997).

(slika 2, Dječji kompromisi)

5. DJEČJE AGRESIVNO PONAŠANJE U KONTEKSTU RATA

5.1 Utjecaj rata na djecu

Donedavno su se istraživači većinom bavili utvrđivanjem posljedica rata na vojnike, dok su istraživanja s civilima i djecom bila malobrojna. Zbog sve veće uključenosti djece u ratna zbivanja, posljednjih desetljeća se pridaje znatna pozornost pitanju dječjih neposrednih reakcija na rat, ali i dugoročnih posljedica rata na dječje ponašanje. Neki autori naglašavaju dječju otpornost i navode da se u ratu većina djece ponaša prilagođeno, razvija normalno i ne pokazuje veća odstupanja u ponašanju. Suprotno njima, drugi naglašavaju dječju osjetljivost i ističu kako nema aspekta ličnosti koji ne bi bio pogođen ratom te navode podatke kako različite katastrofe, uključujući i rat, kod djece rezultiraju značajnim promjenama u ponašanju i doživljavanju. Unatoč svim neslaganjima i raspravama, rezultati istraživanja ipak pokazuju da je dječji razvoj u uvjetima rata drugačiji nego u uvjetima mira.

Raspravu o štetnosti rata bilo bi opravdanije zamijeniti razlikovanjem dviju posljedica rata - jedne koji se odnose na psihopatološke simptome, poput PTSP-a, te drugih koje se odnose na promjene u području normalnog doživljavanja i ponašanja. Iako su psihijatrijski simptomi ozbiljniji, oni se razvijaju kod malog broja djece, stoga je potrebno obratiti veću pozornost na suptilnije simptome poremećaja ponašanja jer je njima zahvaćen velik broj djece i posljedice su dalekosežnije. (Keresteš, 2002).

5.1.1 Posttraumatski stresni poremećaj kod djece u ratu

Posttraumatski stresni poremećaj (PTSP) je vrsta anksioznog poremećaja do kojeg dolazi nakon izloženosti nekom traumatskom događaju, a neposredna emocionalna reakcija na takvo traumatsko iskustvo uključuje intenzivan strah, bespomoćnost i užasnutost. Simptomi PTSP-a mogu se svrstati u tri skupine:

- 1) ponovno proživljavanje traumatskog događaja (noćne more i repetitivna traumatska igra),
- 2) svjesno izbjegavanje podražaja povezanih s traumatskim događajem i otupjelost emocionalnih reakcija,
- 3) pojačana pobuđenost organizma (teškoće spavanja i koncentracije, razdražljivost te teškoće u regulaciji agresivnog ponašanja).

Rat predstavlja traumatsko iskustvo koje može dovesti do razvoja PTSP-a ili nekih njegovih simptoma, pritom djevojčice pokazuju veći broj simptoma od dječaka. Kod djece se razmjerno često javljaju promjene u ponašanju ili gubitak ranije stečenih vještina, a noćne more su jedan od najizraženijih simptoma. Malobrojna istraživanja pokazuju da tijekom vremena dolazi do smanjenja dječjih stresnih reakcija na ratna zbivanja. (Keresteš, 2002).

5.1.2 Anksioznost, strahovi i depresivnost

O razvoju anksioznosti, strahova i depresivnosti, tijekom i nakon rata, ne možemo sa sigurnošću govoriti jer bez obzira na količinu provedenih istraživanja nema stabilnih rezultata. Pretpostavlja se da je to zato jer su se u istraživanjima koristile različite mjere istog ponašanja, djeca su različite dobi i različitog stupnja pogođenosti ratom ili potječu iz različitih kultura, a sve to može imati utjecaja na njihove reakcije.

Neka istraživanja pokazuju da dječja anksioznost i depresivnost ne ovise samo o ukupnoj količini doživljenih ratnih stresora, nego o vrsti tih iskustava. Iako to ne možemo reći za anksioznost, depresivnost je bila značajno povezana s uključenosti u ratna zbivanja. Razlog razvoja depresivnosti leži u iskustvima odvajanja od bliskih osoba, osobnoj izloženosti nasilju i osobnog sudjelovanja u neprijateljstvima i sukobima. Također, suprotno očekivanjima, djeca koja su izgubila člana obitelji pokazala su manje strahova od djece koja nisu izgubila člana obitelji. Socijalna podrška igra značajnu ulogu u razvoju zaštitnog mehanizma od štetnih posljedica ratnog stresa. (Keresteš, 2002).

5.1.3 Utjecaj rata na dječje agresivno i prosocijalno ponašanje

Utjecaj rata i drugih oblika nasilja na razvoj agresivnog ponašanja je jedno od najvažnijih pitanja, ali istodobno i najviše zanemarenih pitanja. Provedena su malobrojna istraživanja o tome i ni u ovom slučaju ne možemo sa sigurnošću govoriti o rezultatima. To je zato što su se upotrebljavale različite mjere i tehnike, neki su autori ispitivali agresivnost usmjerenu prema neprijatelju i želju za osvetom, dok su drugi ispitivali agresivnost u svakodnevnim interakcijama s vršnjacima i drugim osobama iz djetetove okoline. Sve u svemu, nisu se fokusirali na istu stvar te su stoga rezultati kod svakoga drugačiji. (Keresteš, 2002).

Ono što možemo reći je to da ukupan broj doživljenih ratnih stresora nije bio povezan s dječjom agresivnošću, već samo pojedine vrste ratnih iskustava. Također, osobna uključenost u rat (sukob s vojnicima ili izloženost eksplozijama bombi) ključni je činitelj koji utječe na povećanje dječje agresivnosti.

Porast prosocijalnog ponašanja navodi se kao jedna od mogućih pozitivnih posljedica rata. U kratkotrajnom longitudinalnom istraživanju koje je trajalo 15 mjeseci za vrijeme Domovinskog rata, istražitelji su ustvrdili značajan porast prosocijalnog ponašanja kod djece predškolskog uzrasta, dok se agresivno ponašanje nije promijenilo. Djeca koja su bila odvojena od svojih roditelja ili nazočna nasilju nad drugim osobama bila su više prosocijalna od djece koja to nisu morala prolaziti. Većina djece je rekla kako ne osjećaju želju za agresijom prema svojim neprijateljima i kako im opraštaju te su isticala želju za pomaganjem drugima, kao što su i njima drugi pomogli. (Keresteš, 2002).

5.2 Rat i obitelj

Jedno od najviše zanemarenih pitanja u literaturi o ratu je utjecaj rata na obiteljsko funkcioniranje. Istraživanja se većinom provode na razini pojedinca te se zanemaruje činjenica da pojedinci najčešće žive u okružju svoje obitelji. Kako će

pojedini članovi obitelji reagirati na ratni stres ponajviše ovisi o ukupnom obiteljskom ozračju i odnosima unutar obitelji. Dječje reakcije na ratne stresore je nemoguće u potpunosti razumjeti izvan obiteljskog okruženja. Smatra se da rat narušava obiteljski život te su zahtjevi koje rat postavlja na obitelj ključni činitelj koji dovodi do psihičke uznemirenosti djece.

Ponašanje roditelja se mijenja prilagodbom na ratne i druge stresne uvjete. Smatra se da strah i zabrinutost roditelja, izazvani opasnošću i nesigurnošću, rezultiraju vrlo strogim roditeljskim postupcima i povećanim kažnjavanjem u takvim visokostresnim uvjetima. Stoga možemo zaključiti da stres utječe na roditeljsko ponašanje, a ono pak utječe na dječje ponašanje i razvoj. Za djecu izloženu ratnim zbivanjima ništa nije važnije od podrške obitelji i zdravog funkcioniranja roditelja. (Keresteš, 2002).

slika 3, Djeca u ratu

6. PREVENCIJA I POMOĆ

6.1 Programi prevencije agresivnog ponašanja

Donedavno više se pozornosti pridavalo liječenju starije djece i mladih kod kojih su uočeni problemi ponašanja nego što se obraćala pažnja na prevenciju. Na sreću, u posljednje vrijeme to se promijenilo i prevencija agresivnog i antisocijalnog ponašanja igra sve veću ulogu. Razlozi su što ti oblici ponašanja uzrokuju velike troškove za društvo i teže ih je liječiti nakon što postanu kronični, ali i zato što se problemi ophođenja razvijaju polako tijekom vremena prije nego se pojavi nasilničko i delinkventno ponašanje.

„Programi prevencije nude mogućnost smanjenja čimbenika rizika i povećanja zaštitnih čimbenika za djecu u koje se pokazuje povećan rizik za razvijanje problematičnog socijalnog ponašanja. Oni se odvijaju unutar okruženja između roditelja i djeteta i u djetetovu širem socijalnom okruženju.“ (Essau i Conradt, 2006, str. 170)

Postoje dvije vrste programa prevencije: primarni i sekundarni. Primarni je usmjeren na prevenciju razvoja poremećaja i potiče tjelesno i psihičko zdravlje sudionika. Taj program se provodi s cjelokupnom populacijom djece. Za razliku od primarnog, sekundarni programi usmjereni su prema djeci koja već pokazuju rane naznake disfunkcije i kod kojih postoji rizik od razvijanja poremećaja. Iako se možemo susresti s mnogo različitih tipova preventivnih programa, svima je cilj izgraditi socijalnu kompetentnost i otpornost djece i mladih. (Essau i Conradt, 2006).

Kao primjer jednog od takvih programa može nam poslužiti njemački program „FAUSTLOS“, što u prijevodu znači „bez šaka“. Posebno je osmišljen za djecu predškolske dobi i osnovnu školu, a svrha mu je poticanje socijalne i emocionalne kompetencije i prevencija agresivnog i nasilnog ponašanja djece. Rezultati istraživanja upućuju na to da agresivnoj djeci nedostaje kompetentnost u područjima „sposobnost za empatiju“, „kontrola impulsa“ i „svladavanje i kontroliranje ljutnje i bijesa“ te je u skladu s time program podijeljen u tri jedinice. Te jedinice dijele se na 28 lekcija (za predškolsku djecu) koje kod djece nastoje potaknuti empatiju, naučiti ih postupcima rješavanja problema i vještinama ponašanja te također djeca uče tehnike smanjenja stresa i kako se konstruktivno nositi s osjećajima ljutnje i bijesa.

Rezultati su pokazali da su se kod djece, koja su prošla FAUSTLOS lekcije, smanjili problemi koje su djeca izražavala prema unutra, ali i prema van. I sama djeca su također procijenila da su manje agresivna. (Essau i Conradt, 2006).

6.2 Što roditelji mogu učiniti ukoliko im je dijete agresivno

Dječja fizička agresivnost smanjuje se između treće i pete godine života što je povezano s moralnim i govornim razvojem djece. Ukoliko dijete te dobi i dalje izražava agresivnost, pogrešno je da roditelj na to reagira agresivno. Djetetu treba objasniti da takvo ponašanje nije u redu i koje su posljedice. Za svako pozitivno ponašanje potrebno je davati pozitivno potkrepljenje u obliku smiješka, zagrljaja, pohvale i nagrade. (Živković, 2006).

Kako bi roditelji promijenili djetetovo agresivno ponašanje potrebno je dosljedno mu pružati ljubav i pažnju, ne kažnjavati dijete tjelesno te mu pokazati odgovarajuće oblike ponašanja svojim ponašanjem jer najbolje se uči iz primjera. Dijete mora naučiti izraziti svoje osjećaje verbalno i razgovarati o problemu kako bi se pronašlo rješenje. Također je potrebno stvoriti sigurno i toplo okruženje doma kako dijete ne bi odrastalo u strahu, stoga je bitno da svi ukućani sudjeluju na način da se ne služe vikanjem i povišenim tonovima kada žele postići svoje ciljeve i naravno ne dopustiti djetetu da gleda nasilje u kući. (Živković, 2006).

6.3 Trening s agresivnom djecom

6.3.1 Postupak i ciljevi terapije

Ovaj trening treba pokazati načine za smanjenje agresivnog ponašanja koji se temelje na izgradnji odnosa, modifikaciji ponašanja djeteta (osobito upotrebom igara opažanja i igara uloga) te savjetovanju roditelja i obitelji. Postupak je utemeljen na teorijama učenja i ciljno je orijentiran na zbijeni trening, što znači da se u kratkom vremenskom periodu žele postići značajne promjene kod agresivnog djeteta i

njegove obitelji. Uz pomoć terapeuta dijete obrađuje različite materijale i u grupi djece trenira novo ponašanje te se u skladu s time od terapeuta zahtijevaju vještine uz pomoć kojih će izgraditi povjerenje.

„Cilj terapijskih napora mora biti pokazivanje alternativnih načina ponašanja djetetu. Proširivanje repertoara socijalno kompetentnog ponašanja čini agresivno ponašanje sve više suvišnim jer dijete važne međuljudske potrebe, kao što su potreba za socijalnim kontaktima, potreba za pažnjom, priznanjem ili samopotvrđivanjem, može zadovoljiti primjerenim ponašanjem.“ (Petermann i Petermann, 2010, str. 81)

Između ostalog, djeca na treningu vježbaju mir i opuštenost, što je glavni preduvjet za ostvarenje postavljenih ciljeva. Prvi cilj treninga je da djeca nauče razlikovati ugrožavajuće od neugrožavajućih situacija jer ona često krivo interpretiraju socijalne situacije. Drugi cilj odnosi se na razlikovanje reakcija. Dijete mora naučiti reagirati primjereno situaciji u kojoj se nalazi. Djeca također uče razvijati prosocijalno ponašanje i samokontrolu te razvijaju sposobnost empatije i sposobnost preuzimanja uloga.

6.3.2 Teorije učenja kao osnova terapijskog djelovanja

Pod pojmom socijalno učenje podrazumijevamo sekundarno učenje, što znači da se ponašanje uči promatranjem i imitacijom ponašanja druge osobe. Uz pomoć socijalnog učenja mogu se ostvariti tri efekta, a ona su učenje promatranjem, jačanje ili slabljenje nekog ponašanja i aktiviranje nekog ponašanja ciljanim uputama. Bandura je naveo četiri vještine koje utječu na proces socijalnog učenja: pažnja, pamćenje, motoričko reproduciranje i motivacija. (Petermann i Petermann, 2010.)

Ukoliko dijete promatranjem mora nešto naučiti, onda najprije to treba opaziti. Kada djetetu objašnjavamo na koji način se treba ponašati u nekoj teškoj situaciji, moramo mu pokazati kakve mogućnosti ponašanja postoje. Što dijete pažljivije promatra, to su bolji uvjeti za uspješno učenje.

Drugi korak je pohrana viđenog poželjnog ponašanja kako bi se kasnije moglo izvesti. Cilj je da se opaženi i kodirani događaji dugoročno zadrže u pamćenju.

Motoričko reproduciranje znači uvježbavanje nekog određenog ponašanja. S agresivnom djecom se korak po korak uvježbava novo ponašanje, polazi se od jednostavnijih dijelova pa sve do složenih lanaca ponašanja. Ovdje je jako važno da neka neutralna osoba (roditelj, terapeut) da povratnu informaciju o iniciranom ponašanju. Samopromatranjem na videosnimci dijete uvježbava kritičku samorefleksiju i stječe sposobnost samovrednovanja.

Čak i kada se nauči ponašanje koje se promatralo, to ne znači da će se izvoditi u svakodnevnici. Općenito vrijedi da se ponašanje ne izvodi bez potkrepljenja (nagrade), stoga ukoliko su vanjski uvjeti takvi da se ne može očekivati potvrda, ili bi čak mogle slijediti kazne, tada ne postoji motivacija za pokazivanje usvojenog ponašanja.

6.3.3 Individualni trening

Glavni ciljevi individualnog treninga su smanjiti iskrivljenu percepciju koja čini smetnju, smanjiti stalan osjećaj ugroženosti, pokazati pozitivna rješenja konflikta, vježbati socijalne vještine s djetetom i senzibilizirati dijete za vježbe ponašanja koje slijede u grupi djece. (Petermann i Petermann, 2010.)

Oblikovanje odnosa između djeteta i terapeuta ima veliku važnost prije izvođenja samog treninga. U treningu ponašanja s djecom razlikujemo razgovor orijentiran na problem, terapijski razgovor i nestrukturirani razgovor u slobodnoj igri. Tim razgovorima se nastoji postići da dijete postane svjesno svog problematičnog ponašanja i da prihvati ponašanje koje se želi postići. Važno je da tokom tih razgovora dijete osjeti ciljani interes za njega kao osobu i terapeut mora strpljivim slušanjem pokazati da ga prihvaća.

Tijekom individualnog treninga dijete razvija realističnije opažanje sebe i drugih, upoznaje različite tehnike samokontrole i alternative dosadašnjem agresivnom ponašanju. To sve se uvježbava s djetetom i prenosi u svakodnevnici, a na taj način se priprema i za grupni trening.

6.3.4 Grupni trening

Na individualni trening nadovezuje se grupni trening u kojem troje-četvero djece uvježbava pozitivno socijalno ponašanje kroz tematske igre uloga. Vrlo je važno kako će se sastaviti grupe da ne bi dolazilo do konflikata između djece, stoga je dobro u grupe stavljati djecu različite dobi i spolova. Također, mora se voditi računa o tome da djeca nemaju isti oblik agresivnog ponašanja jer bi to iz više razloga otežalo rad terapeutu. (Petermann i Petermann, 2010.)

Ciljevi grupnog treninga uključuju vježbanje sposobnosti uživanja u situaciju drugoga, suočavanje s bijesom i refleksiju vlastitog ponašanja. Uz pomoć eksperimentalne igre djeca stječu iskustvo o djelovanju pohvale, neuvažavanja i prijekora.

6.3.5 Savjetovanje roditelja i obitelji

Savjetovanjem roditelja treba utjecati na obitelj agresivnog djeteta. Bez savjetovanja trening nema smisla jer dijete pozitivne promjene ponašanja ne može samostalno prenijeti u svakodnevnicu ako ga u tome ne podupiru njegovi roditelji. Roditelji imaju veliku važnost za postavljanje dijagnoze i njihove informacije omogućuju oblikovanje terapije koja će se s djetetom provoditi.

Kako sve ne bi bilo uzaludno, roditelji također moraju vježbati novo ponašanje uz pomoć konkretnih uputa i radnog materijala. Na taj način se omogućuje agresivnom djetetu da prenese nova ponašanja, stečena u treningu, u svakodnevnicu kod kuće. Važno je da roditelji redovito pohađaju savjetovanja i rješavaju zadane zadatke kako bi se mogao pratiti djetetov napredak i ukoliko je potrebno, mijenjati tijek terapije. (Petermann i Petermann, 2010.)

ZAKLJUČAK

Agresivnost kod djece predškolske dobi je problem koji definitivno zahtjeva intervenciju, kako od strane roditelja, tako i od strane odgajatelja i drugih stručnih osoba osposobljenih za rad s djecom. Živimo u vremenu u kojemu se svakodnevno susrećemo s nekim oblikom agresivnog ponašanja kod određenih ljudi te bi zbog toga trebali postati svjesni težine ovog problema, ali i činjenice da se na njega može značajno utjecati kod djece koja su još u razvoju i tek počinju učiti. Mnogi roditelji izbjegavaju prihvatiti činjenicu da njihovo dijete ima problem. Smatraju da se to ne može promijeniti jer „dijete je takvo“ i ne shvaćaju da postoje uzroci zbog kojih nastaje taj problem. Ili pak odbijaju vjerovati odgajatelju kada im kaže da njihovo dijete izaziva sukobe u skupini jer ono doma ne pokazuje takva ponašanja. Roditelji često nisu svjesni posljedica koje ostavljaju na svoje dijete svojim postupcima u odgoju, ali i samim svojim ponašanjem. „Dijete vidi – dijete radi“ nam najbolje objašnjava na koji način dijete stječe određene oblike ponašanja, a ono najčešće dolazi iz roditeljskog doma jer ondje dijete provodi najviše vremena i ima svoje uzore. To većina roditelja odbija vjerovati jer je ljudima općenito teško prihvatiti činjenicu da su oni odgovorni za nastanak problema, pogotovo kada se radi o djetetu koje bezuvjetno vole. Jedna od najvećih pogrešaka koju roditelji rade jest da neprimjereno kažnjavaju dijete zbog agresivnih ispada. Ni ne zapitaju se kako se dijete osjeća nakon svega i što ga je nagnalo na takvo ponašanje te zapravo s time postižu kontraefekt. Zbog ovih razloga bilo bi dobro informirati sve roditelje o ovom problemu i pokazati im neke jednostavne smjernice koje mogu uključiti u svoj odgoj kako bi spriječili uopće razvoj agresivnog ponašanja i naučili djecu kako da se sama nose s ljutnjom i frustracijama. Ja sam prilično uvjeren da djeca nekad sama sebe iznenade s određenim ispadima i da se osjećaju loše zbog toga te upravo zato smatram da je najvažnije pričati s djetetom što više, saznati njegove razloge i osjećaje, pomoći mu pronaći prikladan način za rješavanje određenog problema i biti mu podrška. Dijete mora osjetiti da su nekome važni njegovi problemi, da smije tražiti pomoć kad mu je potrebna i da se ne mora samo nositi sa svime. Živimo u 21. stoljeću i vrijeme je da ljudi posvete što više pažnje, vremena i truda odgoju djece jer s time određujemo kakva će dijete biti osoba u budućnosti i njegove sposobnosti za svladavanje prepreka u životu.

LITERATURA

1. Essau C., Conradt J. (2009). *Agresivnost u djece i mladeži*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
2. Haug-Schnabel, G. (1997). *Agresivnost u dječjem vrtiću*. Zagreb: Educa.
3. Keresteš, G. (2002). *Dječje agresivno i prosocijalno ponašanje u kontekstu rata*. Jastrebarsko: Naklada Slap
4. Petermann F., Petermann U. (2010). *Trening s agresivnom djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap
5. Psychology Today, <https://www.psychologytoday.com/blog/when-the-media-is-the-parent/201307/violent-cartoons-and-aggressive-preschoolers>, (10.9.2016.)
6. Portal o roditeljstvu udruge Roda, <http://www.roda.hr/portal/roditeljstvo/izazovi-roditeljstva/suocavanje-s-djetetovom-ljutnjom.html>, (11.9.2016.)
7. Rumpf, J. (2006). *Vikati, udarati, uništavati : kako postupati s agresivnom djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap
8. Nastavni Zavod za javno zdravstvo Primorsko-goranske županije, <http://www.zzjzpgz.hr/nzl/37/agresija.htm>, (12.9.2016.)
9. Živković, Ž. (2006). *Agresivnost kod djece : psihološko savjetovalište*. Đakovo: Tempo
10. Slika 1 – izvor - <http://gugu.ba/agresivno-ponasanje/>
11. Slika 2 – izvor - http://cdn-static.rtl-hrvatska.hr/image/djeca-s-igrackama-fe7cddd9c4a68e4d88b6f4cd1642cebf_view_article.jpg?v=20
12. Slika 3 – izvor - <http://www.cdm.me/svijet/meridijani/cetvrtina-miliona-djece-u-siriji-gladni-cekaju-smrt>

ŽIVOTOPIS

OSOBNI PODATCI:

Ime i prezime: Katrina Šagadin

Adresa:

E-mail:

Broj mobitela:

OBRAZOVANJE:

Visoko stručna sprema - Učiteljski fakultet, Rani i predškolski odgoj i obrazovanje (2013. – 2016.) – odgajatelj

Srednja stručna sprema – XII. Gimnazija (2007. – 2011.)

RADNO ISKUSTVO:

- MOJA ZEMLJA d.o.o. - pakiranje i etiketiranje hrenovki
- Studenski poslovi (dijeljenje letaka, ljepljenje etiketa)
- GFK- centar za istraživanje tržišta : terenske ankete
- ULOLA d.o.o: rad u proizvodnji, direktna prodaja na štandu
- STUDIO MODERNA d.o.o: agent u call centru
- Osobne usluge: čuvanje djece svih uzrasta pojedinačno i grupno na rođendanskim proslavama
- Stručno pedagoška praksa 2014.,2015.,2016. (25 radnih dana) – DV „Leptir“

JEZICI:

Znanje jezika: engleski i ukrajinski jezik

Poznavanje jezika: njemački i španjolski jezik

RAČUNALNE VJEŠTINE:

- Korištenje Microsoft Office alata (Word, Excel, Powerpoint, Outlook)
- Poznavanje Microsofta
- Korištenje društvenih mreža

IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI ZAVRŠNOG RADA

Ovim potpisom potvrđujem da sam samostalno pisala svoj završni rad te da sam njegov autor.

(Katrina Šagadin)

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (mrežni izvori, udžbenici, knjige, znanstveni, stručni ili popularni članci) u radu su jasno označeni kao takvi i adekvatno navedeni u popisu literature.

Katrina Šagadin

Petrinja, listopad 2016.